

Tekmeria

Vol 10 (2011)

γεγεννησθαι. μνησεται ουν απο μετοικων τε τινων και ακο-
 λουθων περι μεν των Ερωων ουδεν, άλλων δε αγαλμάτων
 περικοπαί τινες πρότερον από νεωτέρων μετά παιδιάς και
KENTRON EΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ • ΕΘΝΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
CENTRE DE RECHERCHE DE L'ANTIQUITE GRECQUE ET ROMAINE ποιεΐται εν
FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE οικίαις ἐφ' ὅρει τῶν και τοῦ τελευτησάντων ἐπιγινώσκοντο. και
 αὐτὰ ὑπολαμβάνοντες οἱ μάλιστα τῷ Ἀλκιβιάδῃ ἀχθόμενοι
 ἐμποδῶν ὄντι σφίσι μὴ αὐτοῖς τοῦ δήμου βεβαίως προστάται,
 και νομισαντες, εἰ αὐτὸν ἐξελάσειαν, πρώτοι ἂν εἶναι, ἐμεγά-
 λυνον και ἐβόων ἐπὶ τὸν δήμον καταλύσει τά τε μυστικά και
 ἡ τῶν Ερωων ποιηταί. **Τεκμήρια** εἶη αὐτῶν ὅτι οὐ
 μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλεγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ
 ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν. ὁ δ' ἐν τε
ΣΥΜΒΟΛΑΙΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ • CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE GREEK και ἐτοιμος ἦν
AND ROMAN WORLD • CONTRIBUTION A L'HISTOIRE DU
MONDE GREC ET ROMAIN • BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE αἰσμένος ἦν (ἦδη
DER GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN WELT γὰρ και τὰ τῆς παρασκευῆς ἐπεπορίστο), και εἰ μὲν τούτων
 τι εἴργαστο, δίκην δοῦναι, εἰ δ' ἀπολυθείη, ἄρχειω. και
 ἐπεμαρτύρητο μὴ ἀπόντος περὶ αὐτοῦ διαβολὸς ἀποδέχσθαι,
 ἀλλ' ἦδη ἀποκτείνειω, εἰ δ' αὖτις διαγνώσι, πέμπειω αὐτὸν ἐπὶ
 μὴ μετὰ τοιαύτης αἰτίας, **10** τοσοῦτφ στρατεύματι. οἱ δ' ἐχθροὶ δεδιότες τό τε στρατεύμα
 μὴ εὖνον ἔχη, ἦν ἦδη ἀγωνίζηται, ὃ τε δήμος μὴ μαλα-
 κίζηται θεραπεύων ὅτι δι' ἐκείνον οἱ τ' Ἀργεῖοι ξυνεστράτεον
 και τῶν Μαντινέων τινές, ἀπέτρεπον και ἀπέσπενδον, άλλους
 ῥήτορας ἐνιέντες οἱ ἔλεγον ὡν μὲν πλείω αὐτὸν και μὴ
ΑΘΗΝΑ 2011 κατασχεῖν τὸν αὐτὸν ἔλεγον ὡν μὲν πλείω αὐτὸν και μὴ
DIFFUSION DE BOCCARD - 11, RUE DE MEDICIS, 75006 PARIS θαι ἐν ἡμέραις
 ῥηταῖς, βουλόμενοι ἐκ μείζονος διαβολῆς, ἦν ἐμελλον ῥῆον
 αὐτοῦ ἀπόντος ποριεῖν, μετάπεμπτον κομισθέντα αὐτὸν ἀγω-
 νίσασθαι. και ἔδοξε πλείω τὸν Ἀλκιβιάδην.
 Μετὰ δὲ ταῦτα θέρουσ μεσοῦντος ἦδη ἡ ἀναγωγὴ ἐγίγνετο

Παρατηρήσεις σὲ δύο ἐπιγραφὲς ἀπὸ «τὰ περὶ χωρὰ τῶν Ἀβδήρων»

ΜΑΡΙΑ-ΓΑΒΡΙΕΛΛΑ Γ. ΠΑΡΙΣΑΚΗ

doi: [10.12681/tekmeria.270](https://doi.org/10.12681/tekmeria.270)

To cite this article:

ΠΑΡΙΣΑΚΗ Μ.-Γ. Γ. (2011). Παρατηρήσεις σὲ δύο ἐπιγραφὲς ἀπὸ «τὰ περὶ χωρὰ τῶν Ἀβδήρων». *Tekmeria*, 10, 91–101. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.270>

Παρατηρήσεις
σὲ δύο ἐπιγραφὲς ἀπὸ «τὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων»

Σὲ μελέτη, ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο “Inscriptions latines de Macédoine” καὶ δημοσιεύθηκε στὸ *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)* τοῦ 1884, ὁ Salomon Reinach παρουσίασε ἑννέα συνολικὰ ἐπιγραφὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ἑπτὰ εἶχε ἐντοπίσει δύο χρόνια ἐνωρίτερα κατὰ τὴ διάρκεια ταξιδιοῦ του στὴ Θάσο καὶ τοὺς Φιλίππους.¹ Στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου προσέθεσε δύο ἀκόμη λατινικὲς ἐπιγραφὰς ὡς προερχόμενες ἀπὸ τὴ θέση Katzi-Davan «στὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων» (*BCH* 8, 1884, 49: “aux environs d’Abdère”), τὶς ὁποῖες, ὅπως σαφῶς σημειώνει, γνώριζε μόνο ἀπὸ ἔκτυπα ποὺ τοῦ εἶχε ἀποστείλει συνεργάτης τῶν Γάλλων ὀνόματι Χατζηθωμᾶς. Ἀπὸ τὴ σύντομη ἀναφορὰ τοῦ Reinach σχετικὰ μὲ τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο εὐρέσεως τῶν δύο μνημείων καθίσταται προφανὲς πῶς –τοῦλάχιστον μέχρι τὴν ἐποχὴ δημοσιεύσεως τοῦ ἄρθρου– ὁ ἴδιος δὲν εἶχε ἐπιχειρήσει νὰ ἐξετάσει τοὺς λίθους· ὅσον ἀφορᾷ στὸ τουρκικὸ τοπωνύμιό μάλιστα, μπορούμε νὰ υποθέσουμε πῶς αὐτὸ ἀναγραφόταν στὸ συνοδευτικὸ τῶν ἐκτύπων σημείωμα.

Γιὰ τὴν πρώτη ἀπὸ τὸ Katzi-Davan ἐπιγραφῆ² ὁ Reinach ἀναφέρει μόνο τὸ ὕψος τοῦ μνημείου (0,30 μ.) καὶ τῶν γραμμάτων (στίχ. 1: 0,09, στίχ. 2: 0,07 καὶ στίχ. 3: 0,04), χωρὶς καμμία περαιτέρω πληροφορία γιὰ τὴ μορφή τοῦ λίθου, τὶς διαστάσεις ἢ τὸ ὕλικό· ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἢ ἐπιγραφὴ ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν ἐπιτυμβίων, ἀφοῦ μνημονεύει τὸ θάνατο τοῦ μικροῦ Ἀριστοκρίτου καὶ τὴ φροντίδα κατασκευῆς τοῦ μνημείου ἀπὸ τὴ μητέρα του:

Uttidia Cle-
opatra Aristocrit(o)
fil(io), m(ensium) V, d(ierum) V, h(ic) s(ito) f(aciendum) c(uravit).

1. Βλ. S. Reinach, *BCH* 8 (1884) 47-50.

2. Βλ. Reinach, ὁ.π. 49, ἀρ. 8.

Τὸ κείμενο ἐπαναλήφθηκε ὡς ἔχει καὶ σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις, μὲ μία μόνο μικρὴ ἀπόκλιση στὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου.³ Οἱ δημοσιεύσεις αὐτὲς στηρίχθηκαν στὸ ἔκτυπο καὶ τὶς πληροφορίες τοῦ πρώτου ἐκδότου καὶ εἶναι σαφὲς ἀπὸ τὶς σύντομες ἀναφορὲς τους πὼς σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἐπιδιώχθηκε ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ὁ ἔλεγχος τοῦ λίθου· ἔκτοτε ἡ τύχη του ἀγνοεῖται.

Ὁ δεῦτερος προερχόμενος ἀπὸ τὴν ἴδια θέση λίθος σώζει τὸ κείμενο μιᾶς δὶγλωσσης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τῶν μελῶν ἐνὸς θιάσου καὶ τοῦ ἱερέα τους Ποπιλλίου Ζειπᾶ πρὸς τὸν Ἦρωα Αὐλωνεῖτη. Ὁ Reinach σημείωσε τὸ ὕψος (0,22 μ.) καὶ τὸ μῆκος (0,97) τοῦ μνημείου,⁴ καθὼς καὶ τὸ ὕψος τῶν γραμμᾶτων τοῦ δευτέρου (λατινικοῦ) στίχου (0,04), ἐνῶ ἐπεσήμανε καὶ τὴν ὑπαρξὴ συμπίλημάτων:

Ἦρωι Αὐλωνεῖτη θυσιασταὶ περὶ ἱερέα Ποπ(ι)λλιον Ζειπᾶν
Heroi Aulonite cultores sub sacerdot(e) Popil(lio) Zip[al].

Οἱ μεταγενέστεροι σχολιαστὲς ἐπανελάβαν καὶ πάλι τὸ κείμενο ὡς ἔχει, μὲ βᾶση τὸ ὑπάρχον ἔκτυπο,⁵ ἐνῶ σὲ καμμία περίπτωση δὲν φαίνεται νὰ ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀναζήτησις καὶ ἡ ἐπὶ τόπου ἐξέτασις τοῦ λίθου.

Νέα δεδομένα προσέφερε στὴν ἔρευνα ἡ ἀνεύρεσις τὸ 1937 καὶ δημοσίευσίς λίγους μῆνες ἀργότερα μιᾶς ἀκόμη λατινικῆς ἐπιγραφῆς, τὸ κείμενο τῆς ὁποίας ἐμφανίζεται πανομοιότυπο μὲ τὸ δεῦτερο στίχο τῆς δὶγλωσσης ἐπιγραφῆς τοῦ Reinach.⁶ Ὁ λίθος ἐντοπίσθηκε στὴν οἰκία τοῦ Ἀναστασίου Κεντουκιᾶδου τῆς

3. *CIL* III Suppl. 7379 (βάσει τοῦ ἐκτύπου ποὺ ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν Reinach)· Th. Mommsen, *EphemEpigr* 5 (1884) 1437· A. Dumont καὶ Th. Homolle, *Mélanges d'Archéologie et d'Épigraphie* (Παρίσι 1892) 442, ἀρ. 110(b2). Ἡ μόνη διαφοροποίηση τῶν δημοσιεύσεων αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔγκειται στὴ σημείωσις τοῦ τελευταίου γράμματος τοῦ ὀνόματος τοῦ παιδιοῦ στὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου ἐκτὸς παρενθέσεως, προφανῶς κατόπιν ἐξετάσεως τοῦ ὑπάρχοντος ἐκτύπου.

4. Reinach, *ὁ.π.* 49-50, ἀρ. 9.

5. *CIL* III Suppl. 7378 καὶ 14207(1)· Th. Mommsen, *EphemEpigr* 5 (1884) 1436· Dumont καὶ Homolle, *ὁ.π.* (σημ. 3) 442, ἀρ. 110(b1)· *IGRR* I 832 καὶ Dessau, *ILS* 4067. Πρὸβλ. Γ. Μπακαλάκης, «Παρανέστιοι Ἀρχαϊότητες», *Θρακικά* 8 (1937) 20-21 (*BullÉpigr* 1939, 188) γιὰ σύντομες ἀναφορὲς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ *CIL*, τὸ *cognomen* στὸ στίχ. 1 χαράχθηκε καθέτως πρὸς τὸν ὑπόλοιπο στίχο, ἐπάνω ἀπὸ τὴν τελευταία συλλαβὴ τοῦ ὀνόματος γένους· στὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου στίχου ὁ Cagnat δίνει τὴν ἀνάγνωσις *Zep[al]*. Σημειώνεται, τέλος, πὼς σὲ ὅλες τὶς μέχρι τώρα δημοσιεύσεις τὸ *cognomen* στὸν ἐλληνικὸ στίχο ἀποδίδεται μὲ τονισμό στὴν παραλήγουσα (*Ζεῖπαν*).

6. Βλ. Γ. Μπακαλάκης, *ὁ.π.* (σημ. 5), 20-21, ἀρ. 3, εἰκ. 3 (*BullÉpigr* 1939, 188).

κοινότητας Παραδείσου (δήμος Χρυσουπόλεως του νομού Καβάλας, πρώην Indzes), όπου είχε χρησιμοποιηθεί ως κατώφλι. Ο εκδότης της επιγραφής Γεώργιος Μπακαλάκης, που άμέσως έπεσήμανε την απόλυτη ομοιότητα των δύο κειμένων, εξέφρασε την άποψη πως και οι δύο επιγραφές προέρχονταν από κάποιο ιερό του Ήρωος Αύλωνίτου (βλ. σελ. 98-99) που κατά πάσαν πιθανότητα θα έπρεπε να αναζητηθεί στην περιοχή του Παραδείσου. Ο Μπακαλάκης έδωσε λεπτομερή περιγραφή του λίθου, ενώ σημείωσε τις μέγιστες σωζόμενες διαστάσεις του (0,06 X 1,00 X 0,69) καθώς και το ύψος των γραμμάτων (0,04):

Heroi Aulonite cultores sub sacerdot(e) Popil(lio) Zipa.

Και της τρίτης αυτής επιγραφής τα ίχνη έχουν πλέον χαθεί.

Οι έργασίες για τη δημοσίευση του συντάγματος των ελληνικών και λατινικών επιγραφών της Θράκης του Αιγαίου, που ολοκλήρωσε το 2005 το Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας (Κ.Ε.Ρ.Α.) του Εθνικού Ίδρυματος Έρευνών (Ε.Ι.Ε.) σε συνεργασία με την ΙΘ΄ Έφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κομοτηνής,⁷ έδωσαν τη δυνατότητα –πέρα από την αναζήτηση των ιδίων των λίθων, που απέβη άκαρπη– για μία πιο προσεκτική εξέταση των διαθέσιμων δεδομένων και κυρίως για μία συγκριτική θεώρηση με βάση το σύνολο του σωζόμενου στην ευρύτερη περιοχή επιγραφικού ύλικου. Στηριζόμενοι στις παρατηρήσεις αυτές μπορούμε σήμερα να προτείνουμε –με την επιφύλαξη που επιβάλλει η απώλεια των μνημείων αλλά και οι περιορισμένες πληροφορίες που διαθέτουμε για αυτά– πως η δεύτερη επιγραφή του Reinach ταυτίζεται με την επιγραφή που εντόπισε λίγα χρόνια αργότερα ο Μπακαλάκης και πως οι δύο επιγραφές που δημοσίευσε ο Γάλλος αρχαιολόγος ως προερχόμενες από τη θέση Katzi-Davan πρέπει να συσχετισθούν όχι με την αρχαία πόλη των Άβδηρων ή τη χώρα τους, όπως πρότεινε ο ίδιος και επανέλαβαν στη συνέχεια πολλοί μελετητές, αλλά είτε με την ευρισκόμενη λίγο βορειότερα στους πρόποδες της Ροδόπης και κοντά στο Νέστο ποταμό ρωμαϊκή πόλη της Τοπείρου ή –άποψη που φαίνεται ακόμη πιο ισχυρή κατά την άποψή μας για τους λόγους που αναλύονται άμέσως παρακάτω– με κάποια από τις θέσεις της χώρας των Φιλίππων. Προς την κατεύθυνση αυτή οδηγούν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

I. Η απόλυτη ταύτιση του λατινικού κειμένου του Μπακαλάκη με το

7. Βλ. Λουΐζα Δ. Λουκοπούλου, Άντιγόνη Ζουρντζή, Μαρία Γαβριέλλα Παρισάκη και Σελήνη Ψωμά, *Επιγραφές της Θράκης του Αιγαίου μεταξύ των ποταμών Νέστον και Έβρου (Νομοί Ξάνθης, Ροδόπης και Έβρου)*, (Αθήνα 2005), στο έξης *IThrAeg.*

δεύτερο στίχο της δίγλωσσης επιγραφής του Reinach, συνάδει με την ταύτιση των παραδιδόμενων διαστάσεων, τόσο για το ύψος των γραμμάτων όσο και για το μήκος των δύο πλακών· πράγματι, το ύψος των γραμμάτων αναφέρεται και στις δύο περιπτώσεις ως 0,04 μ. για το λατινικό στίχο, ενώ το μήκος παραδίδεται ως 0,97 από τον Reinach και 1 μ. από τον Μπακαλάκη.⁸ Την ομοιότητα αυτή έρχεται να ενισχύσει και η προσεκτική ανάγνωση της περιγραφής που δίνει ο Μπακαλάκης για την εύρεθείσα στον Παράδεισο επιγραφή· συγκεκριμένα, όπως σημειώνει ο ίδιος, «τό πρόσθιον πάχος της πλακός, έφ' ου ή επιγραφή, εις απόστασιν 0,17 από των γωνιών της έλαττούται κατά 0,02 μ. εις τρόπον ώστε να σχηματίζονται εις τα άκρα της δύο πόδια. Η άνω επιφάνεια της πλακός είναι τριμμένη εκ της σημερινής χρήσεως της». ⁹ Η διαμόρφωση αυτή όφείλεται ασφαλώς σε μεταγενέστερη, δεύτερη τουλάχιστον, χρήση του λίθου και δεν αποκλείεται να άποτελεϊ την αίτία της άποκλίσεως άνάμεσα στο ύψος του μνημείου που αναφέρει ο Reinach (0,22) και αυτό του Μπακαλάκη (0,06). Στην περίπτωση αυτή πρέπει να δεχθοΰμε πως στο χρονικό διάστημα μεταξύ 1884 (έκτυπο του Χατζηθωμά) και 1937 (εΰρημα του Μπακαλάκη) ο λίθος όχι μόνο μεταφέρθηκε από το Katzi-Davan αλλά και διαμορφώθηκε καταλλήλως, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό ύλικό στην οικία Κεντουκιάδου· συγκεκριμένα, άποξέσθηκε ή άνω όριζόντια επιφάνεια του λίθου, με άποτέλεσμα να έλαττωθεί το ύψος του μνημείου και να καταστραφεί ο χώρος όπου βρισκόταν χαραγμένος ο πρώτος, έλληνικός στίχος της επιγραφής. Αν ή υπόθεση αυτή άληθεΰει, τότε ο τόπος εύρέσεως που σημειώνει ο Μπακαλάκης όφείλεται σε νεώτερη του 1884 μετακίνηση του λίθου.

II. Άλλά και ή θέση άνευρέσεως των δύο επιγραφών του Reinach δημιουργεί όρισμένους προβληματισμούς. Κατά το Γάλλο εκδότη, ή θέση Katzi-Davan –παραδιδόμενη ως Katzi-Daran από τους Mommsen και Dumont-Homolle αλλά και Katri-Daran από τον Μπακαλάκη– βρισκόταν στα περίχωρα των Άβδηρών· αλλά ο συσχετισμός του τοπωνυμίου με τα εύρισκόμενα κοντά στο άκρωτήριο Μπουλούστρα άρχαία κατάλοιπα ήταν, κατά την έποχή συγγραφής του άρθρου, άναπόδραστος, άφου τα κατάλοιπα αυτά άντιπροσώπευαν τή μόνη γνωστή άρχαιολογική θέση της εύρύτερης περιοχής.¹⁰ Πράγματι, στο άρθρο του

8. Το βάθος (0,69 κατά τον Μπακαλάκη) δεν αναφέρεται από τον Reinach.

9. Βλ. Μπακαλάκης, *ό.π.* (σημ. 5), 20· βλ. και την εικ. 3, που συνοδεΰει το κείμενο.

10. Η ταύτιση των Άβδηρών προτάθηκε για πρώτη φορά σε άρθρο του W. Regel περίπου στα χρόνια της συγγραφής του άρθρου του Reinach (βλ. W. Regel, "Abdera", *AM*

1937 ὁ Μπακαλάκης –ἄριστος γνώστης τῆς τοπογραφίας τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου– σημείωνε πῶς κατὰ τὸν Reinach οἱ ἐπιγραφές εἶχαν βρεθεῖ «ἐν τινι τοποθεσίᾳ παρὰ τὰ Ἴβδηρα», ἀλλὰ πῶς τὸ τουρκικὸ τοπωνύμιον Katri-Daran βρισκόταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Παρὰ τὶς προσπάθειές μας, τὸ τοπωνύμιον δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ ἐντοπισθεῖ σὲ κανένα σημεῖο κατὰ μῆκος τοῦ Νέστου ποταμοῦ ἀπὸ τὴν ἔξοδο τῶν Στενῶν ἕως τὶς ἐκβολές του, γερονὸς πὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὑποθέσουμε πιθανὴ μετονομασία ἢ ἀπώλεια κάθε σχετικῆς πληροφορίας.¹¹ Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ τουρκικοῦ τοπωνυμίου καί, ἐπομένως, χωρὶς τὴ γνώση τῆς ἀκριβοῦς θέσεως ὅπου ἀνευρέθησαν οἱ δύο ἐπιγραφές τοῦ Reinach –στὴν ἀνατολικὴ ἢ ἴσως στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ;–, ἄκρως πιθανὴ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἄποψή μας ἢ ὑπόθεση πῶς ἡ παρουσία τους καὶ στὸ πρῶτο αὐτὸ σημεῖο ἦταν ἀποτελεσματικὴ προγενέστερης μετακίνησης. Γιατὶ σήμερον πὺ ὁ ἀρχαιολογικὸς χάρτης τῆς περιοχῆς εἶναι πληρέστερα γνωστός, δὲ φαίνεται νὰ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαία θέση στὰ περὶχωρα τῆς Τοπεύρου πὺ θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ τοπωνύμιον τοῦ Reinach· ἀντιθέτως, εἶναι εὐρύτερα ἀποδεκτὸ πῶς ἐπιγραφές προερχόμενες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά –ὅπως τῆς Κοσμητῆς, τοῦ Κύρνου καὶ τοῦ Ὀλβίου– ὀφείλουν τὴν παρουσία τους ἐκεῖ σὲ μετακίνηση ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρον τοῦ Παραδείσου.¹²

III. Σὲ ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις ὀδηγεῖ καὶ ἡ μελέτη τῶν ὀνοματο-

12, 1887, 161-67), ἀν καὶ ἡ θέση ἦταν γνωστὴ ἀπὸ παλαιότερα· ἀντιθέτως, ἡ ταύτιση τῆς Τοπεύρου –τῆς δευτέρας ἀξιόλογης ἀρχαιολογικῆς θέσεως τῆς περιοχῆς– μὲ τὰ καταλοιπα στὴν θέση Πετρωτὰ τῆς κοινότητος Παραδείσου προτάθηκε μόλις τὸ 1955 ἀπὸ τὸν Δημήτριον Λαζαρίδην (βλ. Δ. Λαζαρίδης, «Κατάλογος στρατηγῶν Θράκης», *ΑΕ* 1953-1954 [1955] 244). Γιὰ τὴν σταδιακὴ ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων καταλοίπων στὶς θέσεις αὐτῆς καὶ τὴν ἱστορία τῆς ταυτίσεώς τους, βλ. συνοπτικὰ *IThrAeg* σελ. 175 (Ἴβδηρα) καὶ 261 (Τόπειρος).

11. Βλ. Μπακαλάκης, ὁ.π. (σημ. 5), 21. Γιὰ τὴν προσπάθεια ἐντοπισμοῦ τοῦ τοπωνυμίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλα θέματα πὺ θίγονται στὸ ἄρθρον αὐτό, ἰδιαίτερα πολυτιμὴ ὑπῆρξε ἡ βοήθεια τῆς Ντίνας Καλλιντζῆ (Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Ἐάνθης) καὶ τῆς Χάϊδως Κουκούλη-Χρυσανθάκη (πρ. Ἐφορος Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Καβάλας), τὶς ὁποῖες θερμὰ εὐχαριστῶ· εὐχαριστίες ὀφείλονται καὶ στοὺς Πηγγὶ Καλογεράκου (Διευθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ) καὶ Δημήτρην Δημητρόπουλον (Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ε.Ι.Ε.) πὺ μοιράστηκαν μαζί μου τὶς γνώσεις τους στὴν ἀναζήτηση παλαιῶν μικροτοπωνυμίων. Γιὰ τὶς μετονομασίες στὴν Θράκη τοῦ Αἰγαίου, βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Μ. Κοκολάκη, «Τὸ γεράκι καὶ ὁ σκαντζόχοιρος: Ἡ διοικητικὴ ὀνοματοθεσία τῆς ἐλληνικῆς Θράκης», *Θράκη. Ἱστορικὲς καὶ Γεωγραφικὲς Προσεγγίσεις* (Ε.Ι.Ε.-Ἀθήνα 2000) 197-204.

12. Βλ. *IThrAeg*, σελ. 277.

λογικῶν στοιχείων ποὺ περιέχονται στὶς δύο ἐπιγραφές. Τὸ ἀναφερόμενο στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή ρωμαϊκὸ γένος τῶν *Uttiedii* φαίνεται πὼς παραδίδεται μίᾳ ἀκόμη φορὰ στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, καὶ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων.¹³ Τὸ *gentilicium* σχολίασε ὁ Ο. Salomies, ὁ ὁποῖος ἐπέσήμανε τὴ σύνδεσή του μὲ τὶς κεντρικὲς κυρίως περιοχὲς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου –καί, συγκεκριμένα, μὲ τὴν Umbria– ἐνῶ τὴν παρουσία του στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἀπέδωσε στὴν ἐγκατάσταση ἐκεῖ Ἰταλικῶν ἐμπόρων.¹⁴ Ἀντιθέτως, στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ Reinach αὐτὸ ποὺ ἐμφανίζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι τόσο τὸ *nomen* τοῦ ἱερέως (*Popil(i)us*) –ποὺ γνώρισε ἀξιόλογη ἐξάπλωση στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ παραδίδεται κυρίως στὴ γειτονικὴ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ στὴ Θράκη–¹⁵ ὅσο τὸ *cognomen* Ζειπᾶς, ποὺ ἐμφανίζει μίᾳ πολὺ χαρακτηριστικὴ γεωγραφικὴ κατανομή· πράγματι, ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ συγέντρωσή του στὴ Χαλκιδική, τὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θάσο ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ καὶ σχολιασθεῖ ἀπὸ τὴν ἔρευνα, ἢ ὁποῖα θεωρεῖ τὸ ὄνομα ὑποκοριστικὴ μορφὴ τῶν ἐπίσης διαδεδομένων στὴν ἴδια περιοχὴ Ζε(ι)πύρων καὶ Ζ(ε)λίπυρος.¹⁶

13. Βλ. *CIL* III 7343 καὶ πρὸ πρόσφατα P. Pilhofer, *Philippi. Band II: Katalog der Inschriften von Philippi* (Τυβίγγη 2000) 459-63, ἀρ. 476 μὲ προγενέστερη βιβλιογραφία.

14. Βλ. Ο. Salomies, “Contacts between Italy, Macedonia and Asia Minor during the Principate”, *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics, Athens 7-9 September 1993*, ed. A.D. Rizakis («Μελετήματα» 21· Ἀθήνα 1996) 121· βλ. καὶ Argyro Tatakis, *The Roman Presence in Macedonia. Evidence from Personal Names* («Μελετήματα» 46· Ἀθήνα 2006) 423.

15. Γιὰ τὴ Θράκη, βλ. Milena Minkova, *The Personal Names of the Latin Inscriptions in Bulgaria, Studien zur klassischen Philologie Bd. 118* (Φρανκφούρτη 2000) 78-79, μὲ τὰ παραδείγματα τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Γιὰ τὴ Μακεδονία, βλ. Tatakis ὁ.π. (σημ. 14), 357-61 ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίᾳς, *Macedonian Edessa. Prosopography and Onomasticon* («Μελετήματα» 18· Ἀθήνα 1994) 87, σημ. 41, *Ancient Beroea. Prosopography and Society* («Μελετήματα» 8· Ἀθήνα 1988) 444 καὶ “The nomina of Macedonia”, *Roman Onomastics* ὁ.π. (σημ. 14), 107 καθὼς καὶ Salomies, ὁ.π. (σημ. 14), 115.

16. Γιὰ ἓνα σύντομο σχολιασμὸ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆ γεωγραφικῆς του ἐξάπλωσης, βλ. Fanoula Papazoglou, “Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans à la lumière des études onomastiques”, *CongrÉpigr VII* (Βουκουρέστι-Παρίσι 1979) 165 καὶ Louisa D. Loukopoulou καὶ M. B. Hatzopoulos, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, IIe Partie («Μελετήματα» 11· Ἀθήνα 1996) 257-58. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος ὡς Ζειπᾶς, βλ. ἡδη Christiane Dunant καὶ J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos. II: De 196 avant J.-C. jusqu'à la fin de l'Antiquité* (Παρίσι 1958) 144-46 καί, κυρίως, O. Masson, “Notes d'onomastique chypriote: le nom *ki-li-ka-se* et les noms en *-ās* à Chypre”, *Sybaris. Festschrift Hans Krahe zum 60. Geburtstag am 7. Februar 1958, dargebracht von Freunden, Schülern und Kollegen*

IV. Προβληματισμούς δημιουργεί και ή σπάνια για τὰ ἸΑβδηρα –ἀλλὰ και για ὀλόκληρη τὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου– χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας, και μάλιστα για πρόσωπα ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Στὸ σύνολο τῶν 500 περίπου ἐπιγραφῶν, ποὺ βρίσκονται συγκεντρωμένες στὸ *IThrAeg*, μόλις ἑννέα ἔχουν συνταχθεῖ στὴ λατινική, ἐνῶ δύο εἶναι δίγλωσσες (ποσοστὸ 2,2% ἐπὶ τοῦ συνόλου). Μὲ ἐξαιρεση ἓνα μιλιουδεϊκτὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φερῶν τοῦ νομοῦ Ἐβρου, ποὺ χρονολογεῖται στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος και συγκεκριμένα στὸ διάστημα 59-63 μ.Χ., οἱ ὑπόλοιπες περιπτώσεις ἀφοροῦν σύντομες ἢ ἀποσπασματικὰ σωζόμενες ἐπιγραφές ἐπιτυμβίου ἢ ἀδιάγνωστο περιεχομένου.¹⁷ Στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ὅπου τὸ κείμενο ἐπιτρέπει ἔστω και κάποια γενικὰ συμπεράσματα για τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, παρατηρεῖται πὼς πρόκειται για φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας και πὼς σὲ καμμία περίπτωση τὸ *nomen gentilicium* δὲ συνδυάζεται μὲ *cognomen* ἑλληνικῆς ἢ θρακικῆς προελεύσεως· σὲ ὀρισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις εἶναι προφανές πὼς πρόκειται για Ἰταλικούς (E72) ἢ ἴσως και ἀπελευθέρους. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ στηρίζει τὴν ὑπόθεση πὼς ἡ χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας δὲ διαδόθηκε στοὺς γηγενεῖς πληθυσμούς τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου. Στὶς ἐπιγραφές τοῦ Reinach και τοῦ Μπακαλάκη, ἀντιθέτως, εἶναι σαφές πὼς τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, ἂν και φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἀνήκουν στὸ προγενέστερο τῆς ρωμαϊκῆς παρουσίας πληθυσμιακὸ ὑπόστρωμα τῆς περιοχῆς (ἑλληνικὸ ἢ θρακικὸ/προ-ελληνικὸ).¹⁸

(Wiesbaden 1958) 70, σημ. 18 = OGS I 16· τὸ ὄνομα δὲν τονίζεται ἀπὸ τὸν D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Βιέννη 1976²) 189-90, s.v. Ζιτας.

17. Βλ. *IThrAeg* E72 (ἐπιτύμβιο τοῦ Ἰταλικοῦ *L. Manneius L.f. Pollio*, βλ. και Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, «Παλαιὰ και νέα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὰ ἸΑβδηρα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων», Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς, Θεσσαλονίκη 19-21 Μαρτίου 2004 [ὑπὸ ἐκτύπωση]), E338-42 (ἀποσπασματικὰ σωζόμενες και ἀβέβαιες ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ Μαρώνεια), E432 (λατινικὸ ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Ζώνης, ἡ ἀρχικὴ προέλευση τοῦ ὁποῖου παραμένει ἀβέβαιη), E453 (ὁ μιλιουδεϊκτῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, για τὸν ὁποῖο βλ. και F. Mottas, "Les voies de communication antiques de la Thrace Égéenne". *Labor omnibus unum. Gerold Walser zum 70. Geburtstag dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern* [Στουτγάρδη 1989] 98-101, εἰκ. 1-2· πρβλ. *BullÉpigr* 1991, 1407) και E493 (ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κομοτηνῆς), καθὼς και τὶς δίγλωσσες E337 και *E473 (ὁ ἀστερίσκος δηλώνει τὴν ἔλλειψη κάθε πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς). Σημειώνεται πὼς μία πρώτη μαρτυρία για τὴν παρουσία Ἰταλικῶν στὰ ἸΑβδηρα τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. προσφέρουν τὰ περίφημα τρία ψηφίσματα τῆς Σόφιας, βλ. *IThrAeg* E8-10 μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία και πὼς πρόσφατα Π. Μ. Νίγδελης, *Ἐπιγραφικὰ Θεσσαλονίκεια. Συμβολὴ στὴν πολιτικὴ και κοινωνικὴ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονίκη 2006) 430-34, ἀρ. T17.

18. Τὰ ρωμαϊκὰ *nomina* ποὺ ἀπαντοῦν στὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου συνδυάζονται μὲ

V. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει και ἡ ἀναφορὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεῖτου, πού μέχρι σήμερα μάς εἶναι μὲ βεβαιότητα γνωστὴ μόνο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία. Τὸ 1969 ἐντοπίσθηκε καὶ στὴ συνέχεια ἐρευνήθηκε ἀνασκαφικὰ ἱερὸ στὴ θέση Τσακίλ Μπαῖρ κοντὰ στὸν οἰκισμό Κηπιὰ τῆς Ἐλευθερουπόλεως.¹⁹ Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ συνδέθηκε μὲ τὴν παρουσία φυσικοῦ αὐλῶνος, στενοῦ δηλαδὴ περάσματος πού στὴ συγκεκριμένη περιπτώση ταυτίσθηκε μὲ τὴ δίοδο πού διαμορφώνεται μεταξὺ τῶν νοτίων ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν βορείων τοῦ Συμβόλου.²⁰ Ἡ λατρεία αὐτὴ φαίνεται πὼς κατεῖχε ξεχωριστὴ θέση στὸ θρησκευτικὸ βίο τῶν Φιλίππων, στὴ χώρα τῶν ὁποίων ἀνῆκε· ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν μαρτυροῦν πὼς εἶχε ἀπήχηση σὲ ὅλα τὰ πληθυσμιακὰ στρώματα τῆς ἀποικίας, ἀνεξαρτήτου ἐθνολογικῆς προελεύσεως, ἐνῶ ἄκρως πιθανὴ θεωρεῖται καὶ ἡ ὕπαρξη ἱερῶν τῆς ἴδιας λατρείας σὲ ἄλλες θέσεις τοῦ *territorium* τῆς ἀποικίας.²¹ Ὦπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐρμη-

cognomina ἑλληνικῆς, θρακικῆς καὶ ρωμαϊκῆς προελεύσεως, ἀλλὰ πάντα σὲ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας: γιὰ μίαν συνθετικὴν παρουσίαση τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων τῆς περιοχῆς, βλ. πρόσφατα Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκι, *Prosopography and Onomasticon of Aegean Thrace* («Μελετήματα» 49: Ἀθήνα 2007) 282-88.

19. Βλ. πιὸ πρόσφατα Γ. Ἄ. Πίκουλας, *Ἡ χώρα τῶν Πιέρων. Συμβολὴ στὴν τοπογραφία τῆς* (Ἀθήνα 2001) 58-59, ἀρ. 13 καὶ εἰκ. 5 καὶ 9, ὅπου παρουσιάζεται συγκεντρωτικὰ ἢ σχετικὴ μὲ τὶς ἀνασκαφὲς βιβλιογραφία, καὶ 124-29, ἀρ. 16-28 γιὰ τὶς ἐπιγραφές. Βλ., ἐπίσης, P. Pilhofer, *Philippi. Bd. I: Die erste christliche Gemeinde Europas* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament; 87) (Τυβίγγη 1995) 92-100. Τὸ ἱερὸ λειτούργησε ἀπὸ τοὺς ὕστερους ἑλληριστικούς χρόνους (ἀπὸ τὸ 2ο π.Χ. αἰ. κ.έ.) μέχρι καὶ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ἀλλὰ ἡ μέγιστη ἀνάπτυξή του τοποθετεῖται στὸν 2ο μ.Χ. αἰ. (βλ. Χαΐδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 40, 1985 [1990], 264 καὶ τῆς ἴδιας καὶ Δήμητρας Μαλαμίδου, «Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρώα Αὐλωνεῖτη στὸ Παγγαῖο», *ΑΕΜΘ* 3 (1989) [Θεσσαλονίκη 1992] 559-60).

20. Βλ. Πίκουλας, *ὁ.π.* 207-208, ὅπου παρουσιάζονται καὶ παλαιότερες, ἐσφαλμένες ἀπόψεις γιὰ προέλευση τοῦ ἐπιθέτου ἀπὸ πόλη γειννιάζουσα ὀνόματι «Αὐλῶν». Βλ. καὶ Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Μαλαμίδου, *ΑΕΜΘ* 3 (1989) 553-54.

21. Βλ. Pilhofer, *ὁ.π.* (σημ. 19), 94 καὶ 96. Πλὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Κηπιῶν, πού ἐκλαμβάνεται ὡς ὁ κύριος τόπος λατρείας, δύο ἀκόμη ἱερά ἀφιερωμένα στὸν Ἡρώα Αὐλωνεῖτη εἰκάζονται ἐντὸς τῆς χώρας τῶν Φιλίππων: ἓνα στὴν Κρηνίδα (πρώην Βιτάστα) στὰ δυτικὰ ὄρια τῆς ἐπικράτειας –ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.– καὶ ἓνα μεταξὺ τῶν χωριῶν Ἐπτάμυλος, Οἰνοῦσσα καὶ Νέο Σούλι – ὅπου ἀναφέρεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἐντοιχισμένη σὲ νερόμυλο, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ἐρευνες στὴν ἱστορία, τὴν τοπογραφία καὶ τὶς λατρεῖες τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίας καὶ Θράκης* (Θεσσαλονίκη 1984) 47-54. Τὴν ξεχωριστὴν θέση τῆς συγκεκριμένης λατρείας στὸ θρησκευτικὸ βίο τῶν Φιλίππων φαίνεται πὼς στηρίζεται καὶ νόμισμα τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας, πού στὴν πρόσθια ὄψη ἀπεικονίζει μεταθανάτιο πορτραῖτο τοῦ

νείας του λατρευτικού επιθέτου, είναι σημαντικό να επισημανθεί πώς σε όλοκληρη την περιοχή των Ἀβδήρων και της χώρας τους –όπως αυτή προσδιορίζεται σε όλες τις νεώτερες μελέτες– δεν υπάρχουν αὐλώνες, στενωποί ή διαβάσεις που θα μπορούσαν να εξηγήσουν την παρουσία ενός τέτοιου ιεροῦ. Περισσότερες πιθανότητες για την παρουσία μιάς τοποθεσίας ανάλογης με αυτήν των Κηπιῶν ἐμφανίζει ἡ χώρα τῆς Τοπεύρου, ἀφοῦ στὰ βόρεια τῆς κοινότητας Παραδείσου και τῆς γειτονικῆς τῶν Τοξοτῶν βρίσκεται ἡ νότια ἀπόληξη τῶν περίφημων «Στενῶν τοῦ Νέστου», τὰ ὁποῖα διατρέχει σήμερα ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Κομοτηνῆς-Σταυρουπόλεως, ἐνὸς στῆν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Παραδείσου και ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ τοποθετοῦνται ἐνίοτε και τὰ «Στενὰ τῶν Σαπαίων», μία φυσικὴ διάβαση ποῦ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀππιανὸ κατὰ τὴν περιγραφὴ τῶν κινήσεων τῶν στρατευμάτων τοῦ Κασσίου και τοῦ Βρούτου πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Φιλίππων τὸ 42 π.Χ.²²

Ἡ δημοσίευση ἀπὸ τὸν Reinach τῶν δύο ἐπιγραφῶν σὲ ἄρθρο μὲ κείμενα προερχόμενα ἀπὸ τὰ ἐδάφη δυτικὰ τοῦ Νέστου, ἡ πιθανὴ σύνδεση τῶν προσώπων ποῦ ἀναφέρονται σὲ αὐτὰ μὲ τὸ ὀνομαστικὸ τῶν Φιλίππων και γενικότερα τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἡ σχέση τῆς συγκεκριμένης ἀποικίας μὲ τὴ λατρεία τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεῖτου και, τέλος, ἡ σπάνια γιὰ τὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου χρῆση τῆς λατινικῆς και μάλιστα γιὰ ἄτομα μὴ ρωμαϊκῆς προελεύσεως, ὅλα συνηγοροῦν –ἀν ὅχι ἀπὸ μόνον τους, πάντως συνδυαστικὰ– στὴν ἀποδυνάμωση τῆς καθιερωμένης μέχρι σήμερα και συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενης ἀπόδοσης τῶν δύο ἐπιγραφῶν τοῦ Reinach στὰ Ἄβδηρα και καθιστοῦν πιθανότερη τὴ σύνδεσή τους μὲ τὴν Τόπειρο και τὴν εὐρύτερη περιοχή τους ἢ, ἀκόμη πε-

Αὐγούστου θεοποιημένου και στὴν ὀπισθία ἔφιππη μορφή μὲ τὴν ἐπιγραφὴ HEROI AULONITE, βλ. Pilhofer ὁ.π. 97. Ἡ συνήθεια Ἡρώος Αὐλωνίτου, τέλος, ἀναφέρεται και σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ 159-160 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, βλ. *ΑΔ* 24 (1969) [1970] *Χρονικά* 300-301, πίν. 311γ και *BullÉpigtr* 1987, 680 και G. Horsley (ἐκδ.), *New Documents Illustrating Early Christianity. A Review of the Greek Inscriptions and Papyri published in 1979* (Macquire 1987), τόμ. IV 215.

22. Γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Νέστου, βλ. St. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria. Their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip, son of Amyntas* (Λονδίνο 1926) 9, εἰκ. 6. Γιὰ τὰ «Στενὰ τῶν Σαπαίων», βλ. Ἀππιαν., *Ρωμαϊκῶν Ἐμφυλίων* 4.11.86-13.105· κατὰ τὴν ἀποψή μας, τὰ στενὰ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν δυτικότερα τοῦ Νέστου και, ἐπομένως, ἀρκετὰ πρὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ θέση ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Μπακαλάκη, βλ. Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, «Τὰ στενὰ τῶν Κορπίλων και τῶν Σαπαίων. Ἡ ἐπανεξέταση ἐνὸς τοπογραφικοῦ προβλήματος», *HOPOS* 14-16 (2000-2003) 345-62, ὅπου και ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

ρισσότερο κατά την άποψή μας, με κάποια από τις θέσεις τῆς χώρας τῶν Φιλίππων.²³ Τὸ τοπωνύμιο Katzi-Davan θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ εἴτε κοντὰ στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τοῦ Παραδείσου –ὁπότε στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μετακίνηση τοῦ λίθου ποὺ ἔλαβε χώρα ἀνάμεσα στὴν ἀναφορὰ τοῦ Reinach τὸ 1884 καὶ τοῦ Μπακαλάκη τὸ 1937 ὑπῆρξε μικρὴ– εἴτε δυτικότερα, σὲ κάποια περιοχὴ πέρα ἀπὸ τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ σχετίζεται μὲ τὸ χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας. Ἄν ἡ ἀπόδοση αὐτὴ ἀληθεύει, τότε ἡ ἔρευνα θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξετάσει ὅλες τὶς ἀπόψεις ποὺ ἐκφράστηκαν κατὰ καιροὺς γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς συγκεκριμένης λατρείας σὲ περιοχὲς ἐκτὸς τῆς χώρας τῶν Φιλίππων καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅταν αὐτὲς στηρίζονται στὴν ἀνεύρεση μεμονομένων ἐπιγραφῶν.²⁴

23. Γιὰ τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ προέλευση ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῶν Κηπιῶν ἢ κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ ἱερὰ τῆς συγκεκριμένης λατρείας, ποὺ ἀναφέρθηκαν πρὸ πάντων (βλ. σημ. 21). Ἡ ἀναφορὰ τῶν θυσιαστῶν στὴ δευτέρῃ ἐπιγραφῇ τοῦ Reinach παραπέμπει στὶς τελετουργικὲς θυσίες καὶ στὰ συμπόσια, ἢ παρουσία τῶν ὁποίων εἰκάζεται καὶ στὸ ἱερὸ τῶν Κηπιῶν, ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματος τοῦ ἀνευρεθέντος κτηρίου καὶ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων, βλ. Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Δήμητρα Μαλαμίδου, «Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρώα Αὐλωνεῖτη στὸ Παγγαῖο (II)», *AEMΘ* 4 (1990) [Θεσσαλονίκη 1993] 505-506. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ σημειώνεται πὼς στὴ συγκεκριμένη ἐπιγραφή ὁ Ποπίλλιος Ζειπᾶς ρητῶς ἀναφέρεται ὡς ἱερεὺς, λειτούργημα ποὺ κατὰ τὸν Pilhofer δὲν ἀπαντᾷ στὶς προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῶν Κηπιῶν ἐπιγραφές (Pilhofer, ὁ.π. [σημ. 19], 100: “Die weitaus häufigste Funktion im Kult des Thrakischen Reiters ist somit die des ἱερέως; diese ist in den bisher publizierten Inschriften aus Kipia nicht bezeugt”). Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε προέλευση ἀπὸ κάποιο ἄλλο ἱερὸ τῆς ἴδιας λατρείας ἢ ἐπανεξέταση τῆς ἀποψῆς αὐτῆς.

24. Βλ. π.χ. Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 38 (1983) [1989] Β' 2, σελ. 322 καὶ Pilhofer, ὁ.π. (σημ. 19), 96, σημ.14. Πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς Ἀβδήρων/Τοπεύρου καὶ ὅσων προέρχονται ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Φιλίππων, ἡ λατρεία τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεῖτου ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐπιγραφή ἀναγλύφου μὲ παράσταση Ἡρώος ἰπέως, ποὺ βρέθηκε στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ποὺ κατὰ τὸν ἐκδότη τῆς εἶναι πιθανὸ νὰ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὰ θρακικὰ παράλια, βλ. *ILS* 4067: *Herói Avlonite* | *L. Modiarus Lucifer sacer*. Ἡ λιθολόγησις, ποὺ μαρτυρᾷ ἢ διασπορὰ τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν, θὰ μπορούσε νὰ ὀφείλεται στὴν ἐκτεταμένη καταστροφὴ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ποὺ διαπίστωσαν οἱ ἀνασκαφῆς καὶ ἀπέδωσαν εἴτε σὲ βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς εἴτε στὴν προσπάθεια τῶν Χριστιανῶν νὰ ἐξαλείψουν τὰ ἕγνη τῆς παλαιότερης καὶ σημαντικῆς γιὰ τὴν περιοχὴ αὐτῆς λατρείας (βλ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Μαλαμίδου, *AEMΘ* 3 [1989] 560).

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Μετά την παράδοση του άρθρου, ή συγγραφεὺς ἐπεσήμανε πὼς ἐπὶ τῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας ποῦ ἐνώνει τοὺς Φιλίππους μὲ τὴν Καβάλα ὑπάρχει οἰκισμὸς μὲ τὴν ὀνομασία Πολύστυλο, πρώην Μπουλούχτσα ἢ Μπουλούτσκα. Στὴν περιοχὴ ἔχουν βρεθεῖ ἐπιγραφές, γιὰ τὶς ὁποῖες εἰκάζεται πιθανὴ μετακίνηση ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τῆς χώρας τῶν Φιλίππων (ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο), ἐνῶ τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχουν ἐπισημανθεῖ καὶ ἀρχαιολογικὰ κατάλοιπα ποῦ ἀποδίδονται σὲ ρωμαϊκὴ ἀγροικία, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα* (Θεσσαλονίκη 1976) 83, 190, 194 καὶ γιὰ τὶς ἐπιγραφές, Pilhofer (ὁ.π. σημ. 19) ἀρ. 043-044. Σημειώνεται, μάλιστα, πὼς οἱ δύο λατινικὲς ἐπιγραφές τῆς περιοχῆς δημοσιεύθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Reinach στὸ ἴδιο ἄρθρο μὲ τὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Katzi-Daran (βλ. ὁ.π. [σημ. 1], σελ. 48-49, ἀρ. 5-6), μὲ τὴν ἔνδειξη πὼς προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἐγκαταλελειμμένο μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο στὸ “tchiflik de Bouloutchka”. Ἡ τοπωνυμικὴ συνάφεια μὲ τὴ θέση Πολύστυλο, πρώην Μπουλούστρα, τοῦ νομοῦ Ξάνθης εἶναι προφανής· μπορούμε, ἐπομένως, νὰ εἰκασοῦμε πὼς ἡ θέση Katzi-Daran βρισκόταν πλησίον τοῦ πρώτου Πολυστύλου (τοῦ νομοῦ Καβάλας) καὶ πὼς ἡ σύνδεση μὲ τὸ Πολύστυλο τοῦ νομοῦ Ξάνθης –καί, ἐπομένως, μὲ τὰ Ἰβδηρα– προέκυψε συνειρμικὰ (εἴτε ἀπὸ τὸν Reinach εἴτε ἀπὸ τὸν Χατζηθωμᾶ) ἐξ αἰτίας τῶν ἀξιολογότερων ἀρχαιολογικῶν καταλοίπων τῆς δεύτερης αὐτῆς θέσης. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ἐνισχύεται ἡ προταθεῖσα καὶ στὸ ἄρθρο σύνδεση τῶν ἐπιγραφῶν μὲ τοὺς Φιλίππους.